

BROCKELMANN'IN ARAP DİLİ ve KÜLTÜRÜNE KATKILARI

NEVİN KARABELA*

ÖZET

Bu makalede¹ ünlü Alman asıllı oryantalist Carl Brockelmann'ın Arap Dili ve Kültürüyle ilgili eserleri ele alınmaktadır. Öncelikle onun akademik hayatını öne çıkarması açısından yaşam öyküsünden kısaca bahsedilmiş, ardından genel olarak Arap Dili ve Kültürüne yönelik eserleri ele alınmıştır. Bu eserler içinde özellikle GAL üstünde durulmuştur. GAL, dünya çapında bir eser olup döneminde sağladığı yarar bakımından değerli bir biyografik ve bibliyografik kaynak olarak nitelendirilebilir. Ancak günümüzde onu aşan ve geride bırakan Fuat Sezgin'in GAS adlı eseri alanında önemli bir hizmet sunmaktadır. Bugün için Carl Brockelmann'ın GAL adlı eseri alanında ilk ve öncü rol oynaması hasebiyle değer arz etmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

GAL, Brockelmann, Arap Dili, GAS.

ABSTRACT

BROCKELMANN'S WORKS ON ARABIC LANGUAGE AND CULTURE

In this article, we focus on German Orientalist Carl Brockelmann's work on Arabic language and culture. After providing a sketch of significant events in Brockelmann's academic life, we introduce his works on Arabic language and literature. Emphasis is given, among them, to his magnum opus GAL which is internationally known in the field of Islamic studies. In this respect, Fuat Sezgin's GAS has gone beyond and outpaced his work. However, Brockelmann's GAL still remains important in the field as the first and pioneer work.

KEY WORDS

GAL, Brockelmann, Arabic Language, GAS.

I- Hayatı

Carl Brockelmann 1868'de Hamburg'un kuzeydoğusunda yer alan Rostock şehrinde doğmuştur. Daha lise öğrenimi sırasında dil yeteneği dikkatleri çekmiş ve İbrânîce dersleri almaya başlamıştır. Bunun yanında Süryânîce ve Ârâmîce de öğrenmiştir. Üniversite öğrenimine 1886'da Rostock'ta başlamıştır. Burada şarkiyat (orientalistik), klasik diller ve tarih alanlarında öğrenim görmüştür. Üniversite öğrenimi sırasında Arapça, Habeşçe, Latince, Türkçe, Yunanca ve Sami dillerini öğrenmiştir.²

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Bu makale 26-27 Kasım 2007 tarihinde İstanbul'da yapılan "Uluslararası Doğu Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

² el-Muneccid, Salâhuddîn, *el-Musteşrikûn el-Âlmân*, Beyrut, 1978, 153; Bedevî, 'Abdurrahmân,

Brockelmann kendisinden Arapça ve Habeşçe öğrendiği hocası Philippi'nin tavsiyesi üzerine öğrenimini Breslau (şimdi Polonya'da Wrocław) üniversitesinde devam ettirmek için Breslau'ya, orada iki dönem kaldıktan sonra 1888'de Theodor Nöldeke'nin³ (1836-1930) derslerine katılmak üzere Straosburg'a gitmiştir. Bir yıl sonra Nöldeke'nin danışmanlığında başladığı İbnu'l-Esîr' (630/1233) in *el-Kâmil fi't-Târih*'i ile et-Taberî' (310/923) nin *Ahbâru'r-Rusul vel-Mulûk* başlıklı eseri arasında bir ilişki olup olmadığı konusundaki doktora tezini 1890'da bitirmiştir.⁴ Aynı yıl Straosburg'da bir protestan lisesinde öğretmenliğe başlamış ve bu arada yine yayın faaliyetlerine devam etmiştir. Lebid' (38/659) in divanının neşri ve Almancaya çevirisi çalışmalarına katılmıştır.⁵

Lisede kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra üniversite hocalığına adım atmak istemiş ve bunun için bir doçentlik tezi hazırlamıştır. 1892 yılında hazırladığı doçentlik çalışması Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî' (597/1201) nin *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser fi Muhtasari's-Siyer ve'l-Ahbâr* başlıklı eseri üzerinedir. Bundan sonra 1893'de Breslau üniversitesine öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır.⁶

Alman müsteşrik Sachau' (1845-1930)'dan İbn Sa'd' (230-845) in *et-Tabakâtul-Kubrâ* başlıklı eserinin yayına hazırlanması faaliyetlerine katılması hususunda 1895 yılında teklif almıştır. Teklifi kabul ederek eserin Londra ve İstanbul'da bulunan nüshalarını görmek üzere Londra'ya ve İstanbul'a gitmiştir. Kışı İstanbul'da geçiren Brockelmann burada üstlendiği iş dışında bir çalışma daha yapmış, İbn Kuteybe'nin *Uyûnu'l-Ahbâr* adlı eserini de yayına hazırlamıştır. Brockelmann'ın yayına hazırladığı İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ının sekizinci cildi basılmıştır. Ancak *Uyûnul-Ahbâr* basılmamış ve yayınevi sahibi ona başka bir tavsiyede bulunmuştur. Daha çok kişinin faydalanacağı ve ilgi duyacağı bir eser ortaya koyması durumunda bunu yayınlatabileceğini söylemiştir.⁷ Yaşadığı bu olay onu dünya çapında tanıtacak ve Arap Dili, edebiyatı ve kültürüyle ilgili çalışma yapacak olan birçok araştırmacıya fayda sağlayacak bir eser yazmaya yöneltmiştir. Böylece

Mevsû'atu'l-Musteşrikîn, Beyrut, 1984, 58-59; Nuri Yüce, "Brockelmann, Carl", *DİA*, İstanbul, 1993, VI, 335. .

³ 1836'da Harburg'da doğdu. Göttingen, Viyana, Leiden ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü. 1864'te Kiel'de, 1872'den sonra 70 yaşına kadar Straosburg'da profesör olarak görev yaptı. Kur'an tarihi ve Sami dilleri alanlarında eserleri vardır. Bkz. ez-Zirikli, Hayruddîn, *el-A'lâm*, Beyrut, 1995, II, 96.

⁴ Sellheim, Rudolf "Autobiographische Aufzeichnungen und Erinnerungen von Carl Brockelmann", *Oriens*, Leiden, 1981, XXVII-XXVIII, 23-25; Fück, Johann, "Carl Brockelmann", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, Wiesbaden, 1958, CVIII, 2; el-Muneccid, 155; Bedevî, 58-59.

⁵ el-Muneccid, 155; Bedevî, 58-59.

⁶ Bedevî, 60; 'Abdulhamîd Sâlih Hamdân, *Tabakâtu'l-Musteşrikîn*, 96.

⁷ el-Muneccid, 155-156; Nuri Yüce, *DİA*, VI, 335; Şevkî Ebû Halîl, *Carl Brockmann fi'l-Mizân*, Dimeşk, 1987, 16.

kısaca GAL diye bilinen *Geschichte der Arabischen Litteratur* adındaki eser ortaya çıkmıştır.

Gal'in ilk iki cildi 1902'de ortaya çıkmış, daha sonra *Supplement* adı verilen ek ciltler yazılmıştır. Brockelmann yayın çalışmalarını devam ettirirken aynı zamanda öğretim üyeliği faaliyetlerini de sürdürmüştür. Öğretim üyeliği hayatına ilk olarak Breslau'da başlayan Brockelmann 1903'e kadar orada kalmıştır. Aynı yıl Königsberg Albertus Üniversitesine ordinaryüs prof. olarak atanmış ve 1910 yılına kadar orada kalmıştır. 1909'da evlenmiş ve Königsberg'in iklimi eşinin sağlığına elverişli bulunmamıştır. Halle üniversitesinden teklif almış ve 1910-1922 yılları arasında Halle üniversitesinde görev yapmıştır. 1918 yılında Halle'de rektör seçilmiştir. 1922'de kısa bir süre Berlin üniversitesinde görev yapmıştır. 1923'ten sonra tekrar Breslau üniversitesinde öğretim üyeliği yapan Brockelmann 1932 yılında Breslau üniversitesine rektör seçilmiştir. Ancak yahudi asıllı bazı profesörleri himaye ettiği gerekçesiyle eleştirilere ve Nazi yanlısı öğrencilerin gösterilerine hedef olmuştur. Brockelmann üniversitelerin hocaları seçme hakkı bulunduğunu söyleyerek kendini savunmaya çalışsa da 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle istifa ederek rektörlük görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1935'e kadar Breslau'de öğretim üyesi olarak görev yapmış, 1935'te emekliye ayrılmıştır. 1947-1953 yılları arasında tekrar Halle üniversitesine dönerek öğretim üyeliği yapan Brockelmann 6 Mayıs 1956'da Halle'de ölmüştür.⁸

Brockelmann'ın Doğu dilleri ve şarkiyat alanlarındaki vukufiyeti nedeniyle pekçok cemiyet ve akademi onu üye olarak seçmiştir. Bunlar arasında Leipzig, Berlin, Budapeşte ve Şam akademileri, Alman Doğu Cemiyeti, İngiltere Kraliyet Asya Cemiyeti, Paris Asya Cemiyeti, Amerika Doğu Cemiyeti ve Amerika Dil Cemiyeti bulunmaktadır.⁹

II-Eserleri:

Brockelmann'ın Arap dili, edebiyatı ve kültürü, İslam Tarihi, Türkoloji¹⁰ ve Sami Dilleri üzerine kitap, makale, tenkit, ansiklopedi maddesi vb. çok sayıda çalışması vardır. 1938'de Brockelmann'ın yetmişinci doğum yıldönümü nedeniyle öğrencisi Prof. Dr. Otto Spies (1901-1981) bir program düzenlenmiş ve bu program münasebetiyle hocasının eserlerinin dökümünü yapmıştır. Spies, 1938'de Brockelmann'ın 555 kitap ve makale yazdığını

- ⁸ 'Abdulhamîd Sâlih Hamdân, 97; Şevkî Ebû Halîl, 17; el-Muneccid, 160; Nuri Yüce, VI, 335. Brockelmann'ın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için kendi hayatından bahsettiği *Autobiographische Aufzeichnungen und Erinnerungen von Carl Brockelmann* adlı esere bakılabilir. Bu eser Brockelmann'ın kendi hayatını anlattığı eserdir. Brockelmann'ın 14 Eylül 1947'de bitirdiği eser Rudolf Sellheim tarafından 1981'de *Oriens* dergisinde yayınlanmıştır. Bkz. *Oriens*, Leiden, 1981, XXVII-XXVIII, 1-65.
- ⁹ Şevkî Ebû Halîl, 20; Agop Dilaçar, *Türk Dili Dergisi*, sayı: 55, Ankara, 1956, V, 624; Yahyâ Murâd, *Mu'cemu Esmâi'l-Musteşrikîn*, Beyrut, 2004, 155; el-'Akîkî, Necîb, *el-Musteşrikîn*, Kahire, 1980, II, 424.
- ¹⁰ Türkoloji ile ilgili eserlerinin listesi için bkz. Agop Dilaçar, 623; Mecduud Mansuroğlu, "Carl Brockelmann", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1958, 110-112.

ortaya çıkarmıştır.¹¹ Bundan sonra 18 yıl daha yaşamış olan Brockelmann'ın yayınlarını artırdığına şüphe yoktur. Biz bu eserlerin öncelikle belli başlı olanlarının listesini vermekle yetineceğiz¹² ve ardından Arap Dili ve kültürü ile ilgili olan GAL adlı eserini ayrıntılı olarak inceleyeceğiz:

1-*Grundriss der Vergleichenden Grammatik der Semitischen Sprachen*:

Sami Dillerinin karşılaştırmalı gramer bilgisini içeren bir eserdir.¹³

2-*Syrische Grammatik*: Süryanice gramerini konu alan bir eserdir.

3-*Syrische Lexikon*: Süryanice sözlük çalışmasıdır.

4-*Alttürkische Volksweisheit*: Eski Türkistan halkının hikmetli sözlerine dair bir çalışmadır.

5-*Osttürkische Grammatik der Islamischen Litteratursprachen Mittelaisens*: Orta Asya'da İslam devrinde gelişmiş olan Doğu Türk edebiyatı dillerinin gramerini ele alan bir eserdir.

6-*Arabische Grammatik*: Brockelmann bu eserinde Albert Socin¹⁴ (1844-1899) in yazdığı Arapça gramer kitabından¹⁵ faydalanmıştır. Arapça grameriyle ilgili temel sarf-nahiv bilgilerini içeren eserdir. Sistemli hazırlanması dolayısıyla oldukça yaygın kullanılmıştır. Eserin 1965 yılında 16. baskısının yapılmış olması da bunun göstergesidir.

Eserin başında Arapça yazı ve ses bilgisi verildikten sonra kelime yapısıyla ilgili konular işlenir. Kitabın ilk yarısı sarf bilgilerine ayrılmıştır. İkinci yarısında ise cümle bilgisini ilgilendiren konular bulunmaktadır. Eserde bütün gramer konuları kısa bir biçimde işlenmiştir. Eserin ardına fiil çekim tabloları, okuma parçaları ve Arapça kelimelerin Almanca karşılıklarının verildiği bir sözlük eklenmiştir.

7-*Geschichte der Islamischen Völker und Staaten*: İngilizce, Fransızca ve Arapçaya çevrilen bu eser *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi* adıyla Neşet Çağatay tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eser İslam tarihiyle ilgili temel kaynaklara dayanmaması, çoğunlukla Batılı yazarları referans alması dolayısıyla eleştiri almıştır.

Brockelmann'ın eserini tenkit etmek ve eserdeki hataları ortaya koymak amacıyla Suriyeli tarihçi Şevkî Ebû Halîl tarafından *Carl Brockel-*

¹¹ Johann Fück, 13; Hamidullah, Muhammed, "Carl Brockelmann", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1984, 247-248.

¹² Eserlerinin listesi için ayrıca bkz. Yahyâ Murâd, 156-159; el-'Akîkî, II, 425-430.

¹³ Eser Ramazan 'Abduttevvâb tarafından *Fıkhü'l-Luğâti's-Sâmiyye* adıyla Arapçaya çevrilmiştir.

¹⁴ Albert Socin: İsviçreli şarkiyatçı, 1844'te Basel'de doğdu. 1862'den sonra Basel, Genf, Göttingen ve Leipzig üniversitelerinde Doğu Dilleri eğitimi aldı. Basel ve Tübingen üniversitelerinde profesör olarak görev yaptı. 1899'da Leipzig'de öldü. *Arabische Grammatik* adlı eseri 1885'te Berlin'de yayınlanmıştır. Arap Dili ve lehçeleriyle ilgili başka eserleri de vardır. Erişim: Wikipedia, Albert Socin maddesi, http://de.wikipedia.org/wiki/Albert_Socin, erişim tarihi: 29 Ağustos 2007.

¹⁵ Albert Socin *Arabische Grammatik* adlı eserinde İbn Mâlik'in elfiyesi ve İbn 'Akîl'in elfiyeye yaptığı şerhten faydalanmıştır. Bkz. Dietrich, Albert, *Almanya'da Şarkiyat Çalışmaları*, Notlarla Çeviren: Mehmet Yavuz, İstanbul, 2001, 14.

*mann fi'l-Mizân*¹⁶ başlıklı bir eser kaleme alınmıştır. Yazar Brockelmann'ın Julius Wellhausen (1844-1918), Theodor Nöldeke (1836-1930) ve Leone Caetani¹⁷ (1869-1935) gibi müsteşrikler yerine Taberî ve İbnu'l-Esir'in eserleri gibi Arapça temel kaynaklara başvurması gerektiğinden söz eder. Arap diline vakıf olması nedeniyle İslam tarihinin Arapça kaynaklarına başvurmaması hususunda Brockelmann'ın herhangi bir mazereti olamayacağını da belirtir.¹⁸ Kanaatimizce bu hususta Şevkî Ebû Halîl'in görüşü isabetlidir. Çünkü Brockelmann'ın doktora tezi Taberî ve İbnu'l-Esir'in eserleriyle ilgili olması dolayısıyla İslam tarihinin temel kaynaklarından olan bu eserlerin içeriğine vakıf olması ve yararlanması gerekirdi.

Eserde birçok hatanın varlığından söz etmek gerekir.¹⁹ Gerçi Brockelmann, esere yazdığı önsözde İslam tarihiyle ilgili kaynaklar henüz tam olarak ortaya çıkmamışken tek bir kişi tarafından böyle bir çalışma yapmanın zorluğuna işaret etmiş, çalışmasının amacının da genel bir fikir vermek olduğunu belirtmiştir.²⁰

8-Geschichte der Arabischen Litteratur: Arap edebiyatı tarihine dair Brockelmann'ı dünya çapında tanıtan meşhur eseridir. Kısaca GAL adıyla bilinen eser iki ana cilt ve üç ciltlik zeyl (Supplement) ile birlikte beş ciltten oluşmaktadır. GAL, Arap Dili ve edebiyatı ile ilgili çalışmalarda önemli bir başvuru kaynağıdır.

III-GAL Adlı Eser

GAL adlı eserde İslam dünyasında Arapça eser veren yazarlar ve yazarların eserleriyle ilgili bibliyografya bulunmaktadır. Eserde izlenen yöneme gelince; önce her başlıkta belirtilen bilim dalıyla ilgili yazarlar, şairler veya bilim adamlarının hayatı hakkında kısaca bilgi verilir ve hayatıyla ilgili kaynaklar belirtilir. Ardından yazarın eserlerinin listesi, varsa eserin şerh ve hâşiyeleri, basılı ise basıldıkları yer ve tarih, eğer yazma eser halinde ise buldukları kütüphaneler ve kayıt numaraları zikredilmektedir.

¹⁶ Eserin tanıtımı için bkz. İsmail Hakkı Atçeken, (Kitap tanıtımı), Carl Brockelmann *fi'l-Mizân, İstem*, Yıl:2, Sayı 3, Konya 2004, 239-247.

¹⁷ Caetani'nin *Annali de l'islam* adındaki eseri 9 ciltten oluşmaktadır. Hüseyin Cahid tarafından *İslam Tarihi* adıyla Türkçeye tercüme edilen eser 10 cilt halinde İstanbul'da (1924-1927) yayınlanmıştır. Ayrıca M. Asım Köksal tarafından Caetani'nin eserine reddiye yazılmıştır. Bkz. Yusuf Ziya Kavakçı, *İslam Araştırmalarında Usül*, 1982, 158.

¹⁸ Bkz. Şevkî Ebî Halîl, 12-18.

¹⁹ Biz eserdeki hatalardan birine işaret etmek istiyoruz: Brockelmann, *Kisâî* (189/805) nin Hârûn er-Reşîd'in oğlu Mehdî'ye hocalık yaptığını zikretmektedir. Halbuki Kisâî önce Hârûn er-Reşîd'e ve ardından onun iki oğlu Emîn ve Me'mûn'a hocalık yapmıştır. Çünkü Mehdî, Hârûn er-Reşîd'in oğlu değil, babasıdır. Bu hususta bkz. Brockelmann, *Geschichte der Islamischen Völker und Staaten*, München und Berlin, 1938, 109.

Ayrıca Brockelmann'ın eserinde İslam ve Hz. Muhammed'le ilgili verdiği bilgilerle ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse, diğer oryantalistlerden farklı olduğu söylenemez.

²⁰ Bkz. Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çeviren: Neşet Çağatay, Ankara, 1992, (yazarın önsözü) s. IX.

Eserin ilk cildi Câhiliye, İslâm, Emevî ve Abbasî dönemlerini ele alır. İkinci cildin ilk kısmında Moğol hâkimiyetinden Mısır'ın Yavuz Sultan Selim tarafından fethine kadar olan dönem (656-923/1258-1517), ikinci bölümünde Yavuz Sultan Selim'in 923-1517'de Mısır'ı fethinden Napolyon'un 1213-1798'de Mısır'ı işgaline kadar geçen dönem, son bölümünde ise 1798'den sonraki dönem incelenmiştir.

İlk iki ek cilt içerik bakımından iki asıl cilde uyumludur. Asıl ciltlerde yer alan konular ilk iki ek ciltte de aynı dönemler ve aynı başlıklar altında ele alınmaktadır. Üçüncü ek cilt ise konu bakımından asıl ciltlerden bağımsız yazılmış olup Mısır'ın İngilizler tarafından işgalinden Brockelmann'ın yaşadığı zamana kadar olan dönemi içermektedir. Üçüncü cildin sonuna yazar ve kitap indeksi, ardından Avrupalı yayımcılar listesi, en son olarak da düzeltmelerden oluşan bir bölüm eklemiştir.

Ek ciltlerde (zu seite.....) şeklinde geçen kısaltmalar konunun ana ciltte işlendiği sayfalara işaret etmektedir. Bu sayfalar eserin ilk baskısındaki sayfaları göstermekte olup kitabın yan tarafında yazılan sayfaları ifade etmektedir. Kitabın üstünde yer alan yeni baskının sayfa numaraları ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

Brockelmann, GAL'ın yayınlanması aşamasında yayımcının başlangıçta yapılan sözleşme şartlarına uymaması dolayısıyla birtakım sıkıntılar yaşamıştır. Yaşadığı sıkıntılara rağmen 1897'de I. cildin ilk kısmı, 1898'de I. cildin ikinci kısmı, 1902'de II. cilt basılır. Ek ciltler ise 1937-1942 yıllarında ortaya çıkar. Daha sonra Brockelmann tarafından asıl ciltler ek ciltlere uygun hale getirilerek ilk cilt 1943'te, ikinci cilt ise 1949'da yeniden yayınlanmıştır.²¹

Câmi'atud-Duveli'l-'Arabiyye Brockelmann'ı GAL'ın ek ciltlerini asıl ciltlere ilave ederek yeniden düzenlemesi ve tüm kitabı Arapçaya çevirmesi için görevlendirmiştir. Bunun üzerine Brockelmann otuz sayfa çevirmiştir. Ancak hastalanarak devamını getirememiştir.²² Daha sonra GAL'ın asıl ciltlerinin ek ciltlere eklenmesi suretiyle Arapçaya çevirisi yapılmış ve *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî* adıyla yayınlanmıştır. Muhammed Hamidullah tarafından Haydarabad Osmaniye Üniversitesi adına Urduçaya yapılan çevirinin yayınlanması ise henüz gerçekleşmemiştir.²³

A-GAL'ın kaynakları

Brockelmann'ın GAL'da kendinden önce yapılan birtakım çalışmaları yaşadığı dönemin imkânları dâhilinde geliştirmiş olduğu söylenebilir. Mesela, *el-Fihrist*, *Keşfuz-Zunûn*, *Miftâhu's-Sa'âde* ve *Ebcedu'l-'Ulûm* gibi eserler Brockelmann'a metod açısından ışık tutabilecek eserlerdir. Ayrıca *Vefeyât*, *Tabakâtu's-Şu'arâ*, *Tabakâtu'n-Nahviyyîn*, *Mu'cemu'l-Udebâ* gibi kitaplar da GAL'da faydalanabileceği kaynaklar arasındadır. Bunların dışında da Brockelmann'ın kitabına kaynaklık edebilecek pek çok eser ismi sayılabilir.

21 Bedevî, 61.

22 Bkz. *el-A'lâm*, V, 212.

23 Hamidullah, 247.

Ancak Brockelmann söz konusu eserlerin hepsini kullanmamıştır. Daha sınırlı ve az sayıda kaynaktan hareket ederek eserini ortaya koymuştur.

Brockelmann eserinin başlangıcında yararlandığı kaynakların listesini vermektedir. Bunlar arasında biyografik ve bibliyografik eserler bulunmaktadır. İbn Hallikân'ın (681/1282) *Vefayâtu'l-A'yân*'ı ve Muhammed b. Şâkir b. Ahmed el-Kutubî'nin (764-1363) *Fevâtu'l-Vefeyât* adlı eserlerini biyografik kaynaklar olarak zikreder. Bibliyografik kaynaklar ise İbnu'n-Nedim'in *Kitabu'l-Fihrist*'i, Katip Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn*'u ve çok sayıda kütüphane kataloglarıdır. Bu katalogların listesini eserin ilk cildinin önsözünde sıralamaktadır.²⁴ Ek ciltlerin ilkinde asıl ciltteki bu listeye bazı yeni eserler ve kataloglar ilave etmiştir.²⁵

B-GAL'a Yönelik Eleştiriler

GAL'a yöneltilen en önemli eleştiriler; kullanımının zorluğu ve birtakım eksiklikleriyle ilgilidir. Bu eleştiriler arasında asıl ciltlerden ek ciltlere göndermeler yapılması, eserde geçen bazı kütüphanelerin eserin başında zikredilen listede yer almaması, eserde kullanılan kısaltmaların tümünü kapsayan bir listenin bulunmaması, yeni bilgilerin ortaya çıkması dolayısıyla bazı bilgilerde değişikliğe ihtiyaç duyulması, zaman zaman yazmalar, müellifi vb. hususlarda hatalara rastlanması sayılabilir.²⁶

Bu yüzden eserin Arapçaya çevrisinde zikredilen hataların düzeltilmesine ve eksik bilgilerin giderilmesine çalışılmıştır. Ayrıca Brockelmann'ın ve GAL'ı Arapçaya çevirenlerin²⁷ birtakım hatalarına işaret etmek amacıyla 'Abdullah Muhammed el-Habeşî tarafından *Tashihu Ahtâi Brockelmann fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî (el-Asl/et-Terceme)* adlı bir eser kaleme alınmıştır. Eserde zikredilen hataların çoğunluğu şahıs isimlerinde ve kitap isimlerindeki yanlışlıklardan oluşmaktadır.

C-GAL'ın Etkileri

GAL'ın en önemli etkisi Arapça eserlerin ilim dünyasına kazandırılması hususunda olmuştur. Çünkü GAL'ın yayınlanmasından sonra değişik ilim dallarına ilgili el yazma halinde bulunan Arapça eserlerin basılması hızlanmıştır.

GAL'ın diğer bir etkisi de yeni eserlerin yazılmasına vesile olmasıdır. GAL'ın yayınlanmasından sonra Corcî Zeydân' (1861-1914) ın *Tarihu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye* başlıklı eseri ortaya çıkmıştır. İlk baskısı 1911 de yapılan bu kitap Arap Edebiyatı tarihi konusunda sistemli bir biçimde yazılan ilk Arapça eser olması dolayısıyla önem taşımaktadır. Zeydân, eserinin başında faydalandığı kaynaklar arasında Brockelmann'ın eserini de

²⁴ Bkz. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden, 1943, I, 3-6.

²⁵ Bkz. Bkz. Brockelmann, *GAL*, Supplementband, Leiden, 1937, I, 4-13.

²⁶ Bkz. Mehmet Kanar, *DİA*, "Geschichte der Arabischen Litteratur", İstanbul, 1996, XIV, 36-37.

²⁷ Arapça çevirisindeki hatalar konusunda yazılan bir makale için bkz. Cevâd 'Alî, "Te'rîhu'l-Edebi'l-'Arabî li Carl Brockelmann", *Mecelletu Mecme'i'l-'İlmi el-'İraki*, Bağdat, 1960, VII, 332-352.

saymaktadır. Zeydân, eserinin III. cildine yazdığı önsözde bazı kitapların tanıtımı konusunda Brockelmann'ın eserinden faydalandığını açıkça zikretmektedir.²⁸

Fuat Sezgin GAL'ın eksikliklerini gidermek ve hatalarını düzeltmek amacına yönelik olarak *Geschichte des Arabischen Schrifttums* adlı çalışmasına başlamıştır. Sezgin kitabının Arapça çevirisine yazdığı önsözde böyle bir çalışma yapmanın zorluğundan söz eder. Brockelmann'ın eserine ağır eleştiriler yöneltilmesini ve kitabında birtakım hataların bulunmasını benzeri bir çalışmaya girişmekten endişe etmesine yol açan etkenler arasında sıralar.²⁹

Çıkış noktası GAL olmakla birlikte Sezgin ilk ciltten sonra fikrini değiştirmiş ve yeni bir eser yazmaya yönelmiştir.³⁰ Dolayısıyla içerik bakımından GAL'dan daha kapsamlı, daha iyi imkânlar dâhilinde yazılmış ve yeni bilgilerle desteklenmiş bir eser ortaya çıkmıştır. GAS sadece biyografik ve bibliyografik bilgiler vermekle kalmayıp, bazen tahlil, tenkit ve yoruma da yer veren hacimli bir bilim tarihi kitabıdır.

Hamidullah, Fuat Sezgin'in GAS adlı eserinden dolayı Faysal ödülü aldığını, ancak onun GAS'da sadece birtakım yenilikler ilave ederek Brockelmann'ın eserinin benzerini ortaya koyduğu görüşündedir. Dolayısıyla bu konuda öncü olan Brockelmann'ın daha fazla ödülü hak ettiğini vurgular.³¹ Brockelmann'ın GAL adlı eseri, konusunda yazılan ilk eser olması nedeniyle ödül hak ettiği konusunda şüphe bulunmamaktadır. Ancak Fuat Sezgin'in eserinin GAL'dan daha ileri düzeyde bir çalışma olduğunu açıkça belirtmek gerekir. Hatta GAS tümüyle ortaya çıktıktan sonra GAL'a ihtiyaç duyulmayacağını söyleyebiliriz.

Sonuç

Carl Brockelmann'ı dünya çapında tanıtan ve yazıldığı dönemden itibaren Arap Dili ve kültürüyle ilgili çalışma yapan araştırmacılara uzun süre kaynaklık yapan GAL'da herhangi bir eser, yazar veya bilimler tarihinin herhangi bir alanı ile ilgili derinlemesine bilgi, tahlil, yorum veya eleştiri bulmak mümkün değildir. Eser o dönemin imkânları dâhilinde kısa bir biyografi ve bibliyografya kitabı olarak hazırlanmıştır. Brockelmann'ın GAL ile birlikte ortaya koyduğu diğer çalışmalar göz önüne alındığında başta Arap Dili olmak üzere Doğu Dilleri ve kültürüne yaptığı hizmet tarih boyunca unutulmamasını sağlayacak niteliktedir.

²⁸ Bkz. Corcî Zeydân, *Târihu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Ta'lik ve Murâca'a: Şevkî Dayf, Kahire, 1957, III, 5.

²⁹ Fuat Sezgin, *Târihu't-Turâsi'l-'Arabî*, Çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, 1983, I, 11.

³⁰ Fuat Sezgin, I, 7.

³¹ Bkz. Hamidullah, 243.